

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOLOGY

e-ISSN: 1694-8874

№2(2)/2023, 23-29

УДК: 894.341

DOI: [10.52754/16948874_2023_2\(2\)_3](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2(2)_3)

**Ч. АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНЫН КӨРКӨМДҮК АКСИОЛОГИЯЛЫК
МАЗМУНУ**

ХУДОЖЕСТВЕННО-АКСИОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Ч.
АЙТМАТОВА

ARTISTIC-AXIOLOGICAL CONTENT OF CH. АУТМАТОВ'S WORKS

Кошалы кызы Бекзада

Кошалы кызы Бекзада

Koshaly kyzy Bekzada

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master, Osh State University

bekzada_koshaly@gmail.com

Ч. АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНЫН КӨРКӨМДҮК АКСИОЛОГИЯЛЫК МАЗМУНУ

Аннотация

Адамзаттын көп кылымдык көркөм-эстетикалык тажрыйбасында анын чыгармачыл өкүлдөрү тарабынан нечендеген көөнөргүс көркөм дөөлөттөр жаратылып, кийинки муундарга өлбөс-өчпөс таберик катары калтырылган. Аларды аксиологиялык өңүттө изилдеп, дөөлөттүк табиятын, маани-мазмунун ачуу азыркы адабият таануунун алдында турган кечиктирилгис милдеттерден болуп саналат. Биз макалада Ч.Айтматовдун чыгармаларына карата мына ушул ыңгайда адабият таануучулук изилдөө жүргүзүүгө аракеттендик. Кыргыз адабиятынын кыртышында өнүгүп, кийин дүйнөлүк адабияттын аренасына чыккан Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы жалпы адамзаттык баалуулуктарды, көркөм дөөлөттөрдү аксиологиялык аспектиде иликтөө – учур талабы, макаланын актуалдуулугу ушунда.

Ачкыч сөздөр: кыргыз адабияты, Чынгыз Айтматов, аксиология, философиялык ойлор, көркөм сөз каражаттары, жазуучунун чеберчилиги.

ХУДОЖЕСТВЕННО-АКСИОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Ч. АЙТМАТОВА

ARTISTIC-AXIOLOGICAL CONTENT OF CH. AITMATOV'S WORKS

Аннотация

За многовековой художественно-эстетический опыт человечества его творческие представители создали бесчисленное множество художественных шедевров, оставленных как бессмертный дар будущим поколениям. Их изучение с аксиологической точки зрения, раскрытие их природы и значения является одной из актуальных задач, стоящих перед современным литературоведением. В данной статье мы попытались провести литературоведческое исследование творчества Ч. Айтматова. Аксиологическое исследование общегуманистических ценностей и художественных ценностей в творчестве Ч. Айтматова, сложившихся на почве кыргызской литературы и позднее вышедших на арену мировой литературы, является потребностью настоящего времени, и в этом состоит актуальность статьи.

Abstract

Over the centuries of artistic and aesthetic experience of mankind, its creative representatives have created countless artistic masterpieces, left as an immortal gift to future generations. Their study from an axiological point of view, revealing their nature and meaning is one of the urgent tasks facing modern literary criticism. In this article we tried to conduct a literary study of the work of Ch. Aitmatov. An axiological study of general humanistic values and artistic values in the works of Ch. Aitmatov, which developed on the basis of Kyrgyz literature and later entered the arena of world literature, is the need of the present time, and this is the relevance of the article.

Ключевые слова: кыргызская литература, Чингиз Айтматов, аксиология, философская мысль, средства художественной выразительности, писательское мастерство.

Keywords: Kyrgyz literature, Chingiz Aitmatov, axiology, philosophical thought, means of artistic expression, writing skills.

Киришүү

Макаланын максаты – замандын залкар жазуучусу Ч.Айтматовдун чыгармаларын аксиологиялык жагдайда иликтөөгө алуу, кыргыз элинин аксиологиялык таанымына байланышта кароо. Буга ылайык төмөнкү милдеттерди алдыга коюлду:

1. Адабияттык аксиологиянын теориялык-методологиялык өбөлгөлөрүн иликтөө, көркөм дөөлөт түшүнүктөрүнүн илимий-теориялык негиздерин аныктоо;
2. Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы кыргыз элинин аксиологиялык таанымына мүнөздөмө берүү;
3. Жазуучунун көркөм дөөлөттөргө карата көз караштарын белгилөө;
4. Кыргыз адабиятчыларынын Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы көркөм дөөлөт маселелерине карата пикирлерин талдоого алуу жана прозасынын тарыхый-адабий, көркөм-эстетикалык маани-мазмунуна айрым талдоо жүргүзүү.

Иштин теориялык-методикалык негиздерине келсек, адабият таануу илиминин Асаналиев К., Садыков А., Эркебаев А., Жантаев А. сыяктуу кыргыз адабиятчы-сынчыларынын эмгектеринде айтылган жалпы кыргыз адабияты жана андагы аксиология жөнүндөгү омоктуу ой-жүгүртүүлөр, талдоолор жана бүтүмдөр макаланын жазылышына белгилүү өлчөмдө теориялык-методологиялык таяныч болду.

Негизги бөлүм

Кыргыз профессионал жазма адабиятындагы көркөм дөөлөттөрдү аксиологиялык аныктоодо жазуучулардын чыгармаларына токтолууга туура келет. Аксиология (грекче *axia* – баалуулук жана *logos* – окуу) – баалуулуктар жөнүндө окуу болуп андагы негизги нерсе – баалуулук жөнүндөгү түшүнүк. Баалуулук этикалык, эстетикалык, диний, укуктук, саясий, экономикалык ж.б. болуп бөлүнөт (Литературный энциклопедический словарь, 1987, б. 52). Баалуулуктардын табияты, алардын реалдуу турмуштагы орду жана баалуулуктар дүйнөсүнүн түзүлүш курамы тууралуу философиялык окуу, ар кыл баалуулуктардын маданий жана социалдык факторлору, адам топтору менен байланышы жөнүндөгү илим. Ал башка философиялык, ошондой эле өзүнчө илимий дисциплиналардын баалуулуктук аспектерин, ал эми кыйла кеңири мааниде – социалдык, көркөм жана диний практиканын бүткүл спектрин, жалпы адамзат цивилизациясы менен маданиятын иликтөөнү да камтыйт (Новая философская энциклопедия, 2010, б. 62).

Ошентип аксиологиянын адам турмушунун ажырагыс бир бөлүгүн түзгөн материалдык жана руханий туундуларды да изилдөөгө мүмкүнчүлүгү жетиштүү. Анын методологиясын илимдин түрдүү тармактарында, мисалы, адабият таанууда ыктуу пайдалануу жакшы натыйжаларды берет. Дөөлөттөр дүйнөсүндө болсо, көркөм дөөлөттөр да маанилүү коомдук-маданий, көркөм-эстетикалык орунду ээлейт. Биз макалада улуу калемгер Ч.Айтматовдун чыгармаларынын мисалында карап жаткан көркөм дөөлөттөрдүн тутумунда акын-жазуучулар жараткан прозалык, поэтикалык үлгүлөр да башкы саптарда турат. Ошентип, аксиология адам баласынын көркөм тажрыйбасын, маданий турмушун, жалпы эле маданиятын да иликтөө узуйпасын өзүнө ала алат. Көркөм тажрыйбанын ичинде адабият, көркөм-адабий туундулар да жатаары өзүнөн өзү түшүнүктүү.

Жалпылап айтканда, рухий же көркөм дөөлөттөргө карата ойчулдардын пикирлеринде белгилүү бир үндөштүк орун алган, көркөм нарктарга коюлуучу талаптар эзелтен адилетүүлүктүн, кооздук менен жакшылыктын орун алышына негизделип келген. Аксиология илимий тармак катары XX кылымда гана чындап түптөлсө да, адам баласы эзелтен бери эле өз колунан бүткөн көркөм чыгармаларга дөөлөттүк мамиле жасап келген. Мына ушул фактыны билүү учурда кыргыз адабият таануусунда аксиологиялык пландагы изилдөөлөрдү жүргүзүү зарыл экендигин тастыктайт. Ал эми кыргыз адабиятынын кыртышында өнүгүп кийин дүйнөлүк адабияттын аренасына чыккан Ч.Айтматовдун чыгармаларын аксиологиялык иликтөө учур талабы болуп турат (Алиева, 2020; Осеева, 2020, б. 154).

Баалуулук – бул адамдардын сезимдери баарынан жогору туруучу жана ага умтулууга, абай салууга, сыйлап, таанып, урматтап мамиле кылууга болуучу нерсе, ал адам, социалдык топ жана жалпысынан алганда коом үчүн айлана-чөйрөдөгү объектинин (жаратылыш, коомдук турмуштун кубулуштарында кездешүүчү жакшылык жана кара санатайлык, сылыктык жана оройлук, сулуулук жана көрксүздүк ж.б.) оң жана терс мааниси (Борбугулов, 1995, б. 292).

Жогорудагылардан байкалгандай, дөөлөттөрдү адам баалайт жана ажырымдайт. Ошентип, «баалуулук» түшүнүгү келер чакта да, учур чакта да, өткөн чакта да орун алат жана жашоо кечирет. Чынында Ч.Айтматовдун чыгармаларында каармандардын тиричилигинде, жан дүйнөсүндө ушул аталган үч чак терең байланышкан учурлар арбын кездешет. Бул бардык доорлордогу көркөм-эстетикалык туундуларга бирдей мүнөздүү. Кайсыл гана мезгилдин болбосун көркөм-адабий чыгармасында ошол өз доорунун руханий-материалдык, моралдык-этикалык дөөлөттөрү чагылтылат. Ар бир адамдын турмуштагы дөөлөттүк багыт алуусу ар башка. Жөнөкөй мисал келтирсек, бирөөлөр – байлыкты, бийликти карай умтулат, башкалар – карапайым жашоо кечирет. Айрымдар табиятынан боорукер, кээ бирөө болсо таш боор. Так ушул адамдын дөөлөттүк багыт алуусу адабий чыгармада да сөзсүз чагылат. Ошол себептен көркөм чыгармаларда бири бирине карама-каршы каармандар кездешет. Мисалы, “Кылым карытар бир күндөгү” Эдигей-Сабитжан, “Гүлсараттагы” Танабай-Кочкорбаев ж.б. Дөөлөттүк багыт же ориентир – бул адамдын дүйнөгө болгон мамилесин жана анын ишмердүүлүгүнүн мотивдерин жөнгө салган руханий кубулуш. Жазуучунун кыргыз элинин аксиологиялык таанымына мүнөздөмө берүүсү көркөм чыгармада персонаждар мына ошол өз улутунун баалуулуктарына жараша түзүлгөнүнөн жана ачылганынан байкалат. Ошондой эле ар бир адамдын өзүнө тийиштүү мүнөздөрү, сапаттары болот. Бир адам ылгый жаман мүнөздөргө, ал эми башкасы жалаң жакшы мүнөздөргө ээ болбойт. Кандай гана адамда болбосун жакшы-жаман касиет-сапаттар аралаша жашайт. Чыгаан калемгерлер дал ушуну туура аңдап, өз персонаждарын түрдүү, карама-каршы сапаттарга эгедер кылышат. Бул айтылгандар персонаж түшүнүгү олуттуу аксиологиялык мазмунга ээ экенин кабарлап турат (Темиркулова и др. 2021, 532).

Көркөм адабияттын адамдын руханий турмушунан орун алганына нечен кылым болду. Бирок анда дамамат чагылтылуучу түбөлүк темалар алиге чейин жашап келет. Мисалы, кайсы гана кылымдын, кайсы гана доордун, кайсы гана элдин адабиятын албайлы, мыкты делген чыгармаларына кайрылбайлы, алардан сөзсүз өмүр-өлүм, сүйүү-жек көрүү, жакшылык-жамандык, ак-кара ж.б. өңдүү онтологиялык темаларды кездештиребиз. Булар адам болмушунун маселелерине байланыштуу көркөм чыгармачылыктын темалары. Адам

болмушу болсо кылымдан кылымга сапар арытып улана берет. Аны түрдүү доорлордун калемгерлери өз чыгармаларында тартып беришет. Ар бир чыгарма конкреттүү бир темага, же темалар комплексине байланат. Адам болмушу маанилүү өзгөрбөгөнүнө байланыштуу чыгармачылыктагы темалар да анчейин өзгөрбөйт. Ушул себептен көркөм чыгармачылыкта түбөлүк темалар түшүнүгү орун алат.

Көркөм адабияттагы идеал, же эстетикалык идеал коомдун өзгөрүүсүнө жараша, анда үстөмдүк кылган баалуулуктарга жараша алмашылат. Эстетикалык идеалды турмушка ашырууда адамдын чыгармачыл ишмердүүлүгүндө эркиндиктин болушу абзел (Литературный энциклопедический, 1987, б. 113). Бул жерде баамга урунган нерсе – эркиндик. Ал болсо адам турмушундагы эң жогорку дөөлөттөрдүн бири. Андыктан идеал термини аксиологиялык мазмунга ээ экенин элес албай коюуга жарабайт. Ч.Айтматовдун “Жамийла” повестинде адамдын ички эркиндиги, өз тагдырын, бактысын тандоо эркиндиги тууралуу сөз болот. Жамийла чечкиндүүлүк менен Даниярды тандап, аны менен өмүр кечирүүнү чечет (Осекова, 2021, б. 1089). Бул туурасында М. Борбугуловдун оюн мисалга тартсак: “Сүрөткердин эстетикалык идеалы адабият чыгармасында анын түзгөн образдары аркылуу көрүнөт”, - дейт (Борбугулов, 1995, б. 181). Асылдык категориясы теориялык эмгектерде кооздук, сонундук, сулуулук деп да айтылып келет. Ал эми сулуулук маанилүү философиялык, эстетикалык дөөлөт болуп саналат. Андыктан идеал түшүнүгү терең аксиологиялык маани-мазмунду көтөрүп турарынан күмөн саноого эч бир негиз, эч кандай шылтоо жок.

Эстетикалык окууда “Так очищение оказывается далеким от всякого чисто эстетического удовлетворения, не впадая, однако, в излишний морализм. Трагическое очищение есть очищение в уме, а не эстетическое, но ум – выше чувства и энергии”, - деп белгиленет (История эстетической мысли, 1982, б. 200). XX кылымдагы кыргыз профессионал жазма адабиятынын, асыресе, кыргыз прозасы менен поэзиясынын элге кеңири белгилүү үлгүлөрүнө дал ушундай адам жан дүйнөсүн тазартуучу касиет-сапат таандык. Ч.Айтматовдун таасирлүү чыгармалары окурманды ичтен бир силкинтип, анын жан дүйнөсүн аруулантып, моралдык-этикалык тазаланууга түртүүчү күчкө, же катарсистик касиетке эгедер. Аларда сүрөттөлгөн жеке адам трагедиясы жалпы дүйнөлүк адамзаттык трагедиянын көбүрөөк көрсөтмөлүү мисалы болот: Толгонайдын согуш өзгөрткөн тагдыры, Танабайдын адилеттик үчүн күрөшү, Филофейдин адамзат тагдыры үчүн түйшөлүүсү буга далил.

Ошентип дээрлик бардык адабият таануучулук түшүнүктөр дөөлөттүк мазмунга ээ болушат. Адабият таануунун өзүндө, анын терминологиялык арсеналында көркөм чыгармаларды аксиологиялык изилдөөнүн негиздери салынган. Ошондуктан кыргыз же ар кандай башка адабият таанууда аксиологиялык мазмундагы изилдөөлөрдүн пайда болуусу мыйзам ченемдүү жана эбак бышып жетилген процесс болуп саналат жана ага биз карап жаткан Ч.Айтматовдун чыгармалары күчтүү объект болот.

Чыңгыз Айтматов 1963-жылы жаш жазуучулардын республикалык кеңешмесинде баяндама жасап, анда жаш калемгерлерге бир топ олуттуу насааттарын айткан. Ошол сөзүндө залкар жазуучубуз өзү да бир кезекте көркөм өнөргө, көркөм адабиятка жана анда жаратылган көркөм туундуларга карата баёолук мамиле кылып, бардык китептер жакшы деген ойдо жүргөндүгүн айткан: “Эгерде азыр менин ишимде аздыр-көптүр ийгиликтер болсо, - дейт ал, - ошол ийгиликтер мен окуган китептеримди жаман-жакшыга ылгай баштаганымдан тартып

башталды. Бир кездерде мен үчүн дегеле начар китеп деген болгон эмес. Китеп да начар болчу беле деген ойдо жүргөм. Кийин өзүм жаза баштаганымда да, сынчылардын талаш-тартыштарына көп түшүнө берген эмесмин. Качан гана адабияттын ички курулуш маселелерин, образдуу көркөм сөздүн жана куру кооз, жугуму жок сөздүн, чыгармада сүрөттөлгөн чыныгы сулуулукту жана жасалма сулуулукту таанып, сын көз менен карай баштагандан тартып, өз ишиме да башкача карай баштадым. Адабиятты тааный билүү адамга дароо эле келе койбойт. Аны үчүн адам көп окуп, көп иштеп, дүйнөлүк искусстводон бир катар кабардар болуу зарыл” (Айтматов, 1988, б. 19-20). Ч. Айтматовдун сүйлөгөн сөзүндөгү ойлор азыр деле актуалдуулугун жогото элек. Жыйынтыгында ал жаш калемгерлерге мындайча каалоо-тилек айтат: “Азыркы адамдын жүрөгүн, сезимин бийлейбиз десеңер, ага чоң-чоң философиялык ойлорго толгон, чыныгы поэзияга сугарылган, адамдардын копиясы эмес, тирүү, элестүү, ой-санаасы жакшылыкка умтулган образдары бар чыгармаларды берүүгө бел байлагыла. Балким ал граждандык поэма, балким ал трагедия, балким ал үй-бүлөлүк драма же новелла болор. Айтор, формасын кийин изилдеп аларбыз. Негизгиси – таланттуу жазылган, азыркы окуучуну толкундатуучу күчтүү чыгарма болушу керек” (Айтматов, 1988, б. 17). Ал эми мыкты чыгармаларды жаратуу үчүн мыкты билимге ээ болуу зарыл экени чындык эмеспи. Ошондуктан Ч.Айтматов жаштарга дүйнөлүк искусстводо эмне болуп жатса, ошонун баарын билгенге аракеттенгиле дейт. Бул чыгармачылык изденүүнүн түйшүгүн нечен ирет башынан өткөргөн, анын ысыгына күйүп, суугуна тоңгон адамдын айтар сөзү. Бул сөздөрдөн улам адабияттын эң башкы чен-өлчөмдөрү катары адилеттүүлүк менен адилетсиздиктин, жакшы менен жамандын, ак менен каранын, тазалык менен ыпластыктын, сулуулук менен ажарсыздыктын карама-каршылыктуулугу жөнүндөгү тыянак чыгат. Дүйнөлүк адабияттын тарыхында аты калган далай калемгерлер өз чыгармаларында мына ушулар тууралуу кеп кылышкан, чыныгы көркөм дөөлөттүн нарк-кунарын аныктоо аракетин жасашкан ойчулдар да мына ушуларга басым жасашкан. Демек, залкар жазуучубуз Ч.Айтматовдун көркөм дөөлөткө карата көзкарашы да ушул маанайда болгону табигый нерсе. Бул илгертеден бери эстетикалык таанымда орун алып келе жаткан салттуу түшүнүктөр.

Мына ушул суроо-жоопту талдап келип, көрүнүктүү кыргыз адабиятчысы Л.Ү күбаева айтат: “Төрт тарабы төп келген» чыгарма гана мезгил сынынан кебелбей өтүп, улам кийинки урпактарга рухий күлазык болуп, түбөлүк жашары чындык” (Үкүбаева, 2004, б. 112). Ушул бир сүйлөмдө көркөм дөөлөттүк табиятка ээ көркөм өнөр чыгармасынын бейнеси камтылган десек болот. Кыргыздын атын дүйнөгө биринчи болуп тааныткан улут сыймыгы Ч.Айтматовдун өз чыгармачылыгында жараткан көркөм туундуларынын бардыгында акыйкаттык чагылдырылып, сулуулук даңазаланып, жакшылык моралдык жеңишке ээ болуп турат. Демек, ал өзүнүн адабий ишмердүүлүгүндө чыныгы көркөм дөөлөт, чыныгы көркөм өнөр чыгармасы үч дөөлөткө – таанып-билүүчүлүк дөөлөткө, эстетикалык дөөлөткө, адеп-ахлактык дөөлөткө ээ болууга тийиш экендигин далилдей алган.

Ошентип, залкар калемгерибиз Ч. Айтматовдун чыгармаларында, маектеринде көркөм дөөлөт маселесине карата айткан ойлору абдан кызыктуу жана теориялык жактан баалуу.

Корутунду жана алынган натыйжалар

1. Адамзаттын тарыхында жаратылган дээрлик бардык көркөм-адабий чыгармаларда сөзсүз түрдө ар кыл дөөлөттөр камтылып, дөөлөттүк мазмундагы ой толгоолор жасалат.

2. Адам баласы эзелтен бери эле өз колунан бүткөн көркөм чыгармаларга дөөлөттүк мамиле жасап келген жана ушул фактыны билүү учурда кыргыз адабият таануусунда аксиологиялык пландагы изилдөөлөрдү жүргүзүү зарыл экендигин тастыктайт, ал эми кыргыз адабиятынын кыртышында өнүгүп кийин дүйнөлүк адабияттын аренасына чыккан Ч.Айтматовдун чыгармаларын аксиологиялык иликтөө учур талабы болуп турат.
3. Кыргыз же ар кандай башка адабият таанууда аксиологиялык мазмундагы изилдөөлөрдүн пайда болуусу мыйзам ченемдүү жана эбак бышып жетилген процесс болуп саналат жана ага биз карап жаткан Ч.Айтматовдун чыгармалары күчтүү объект болот.
4. Ч.Айтматовдун таасирлүү чыгармалары окурманды ичтен бир силкинттип, анын жан дүйнөсүн аруулантып, моралдык-этикалык тазаланууга түртүүчү күчкө, же катарсистик касиетке эгедер.
5. Жазуучунун кыргыз элинин аксиологиялык таанымына мүнөздөмө берүүсү көркөм чыгармада персонаждар мына ошол өз улутунун баалуулуктарына жараша түзүлгөнүнөн жана ачылганынан байкалат.

Колдонулган адабияттар

- Айтматов, Ч. (1988). *Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат*. Фрунзе: Кыргызстан.
- Алиева Ф.Э. (2020). Феномен памяти в творчестве Чингиза Айтматова. *Вестник Ошского государственного университета*, Т. 2, №1-4, сс. 43-46. EDN: SAGPMJ.
- Борбугулов, М. (1995). *Адабият теориясы: окуу китеби*. Бишкек: Шам.
- Жантаев, А.С. (2011). “Ч. Айтматов көркөм дөөлөттөр жөнүндө”. *Известия вузов*. №4, 292-294.
- История эстетической мысли*. (1982). В 6-ти т. Т.1. Древний мир. Средние века в Европе. Москва: Искусство.
- Литературный энциклопедический словарь*. (1987). Под ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. Москва: Советская энциклопедия.
- Новая философская энциклопедия*. (2010). В 4 т. Т.1. Ред.: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов. Москва: Мысль.
- Осекова Т.К. (2020). Ч. Айтматовдун чыгармаларындагы көркөм салыштыруулар. *Вестник Ошского государственного университета*, No. 2-4, сс. 158-165. EDN: LSPJSQ.
- Осекова А.К. (2021). Согуш темасынын Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларында берилиши. *Вестник Ошского государственного университета*, Vol. 2, No. 4, сс. 1071-1076. DOI: 10.52754/16947452_2021_2_4_1071. EDN: JDDNXD.
- Үкүбаева, Л. (2004). *Чыңгыз Айтматов: эстетика жана улуттук негиз*. Бишкек: Турар.